

vel is. A váci intézetnek az 1890-es évektől volt rendszeres látogatója, amelyben előadásokat is tartott, ugyanúgy, mint a Siketnéma-intézeti Tanárok Országos Egyesületének közgyűlésén is. A témakörben számos cikket publikált, sőt, váci nyomdájában állították elő egy időben a *Siketnéma*k Közlönyét és a *Siketnéma*k Képes Lapját is.

Legtöbb fennmaradt fényképén Herrmann értelmes arcát csapzott, hosszú haj és bozontos szakáll keretezi. Külsőjével, öltözködésével nemigen törődött: általában kopott, fakult ruhában, viharvert kabátban, színehagyott kalapban, porlepte cipőben járt. A társadalmi konvenciókat semmibe vevő, legendás alakjáról, különégeiről és szórakozottságáról sok anekdota és történet maradt fenn, amelyek közül az alábbi idézzük: „Egy tanártársa így jellemezte őt: »az utolsó polihistor és az első ideális bohém.« Valóban igazi rabja ő a tudásvágynak, de a társadalmi formákat teljesen negligálja. Budapest közönsége előtt általánosan ismert egyéniség, aki vállára leomló kusza fűrtjeivel, kopott nagy gallérköpenybe burkolózva, a legnagyobb utcai forgatagban is olvasva botorkál, beleütköztvén járókelőkbe, lámpavasba. Ilyenkor fel sem pillantva, mindenkinek és mindennek kijár egy nem törődömséggel odavetett »pardon«. – Étkezés, lakás, ruházat és érintkezési mód nála a legkisebb figyelmet érdemelnek.”

Herrmann Antal, a magyar néprajztudomány klasszikusa több évtizedes munkásságának jelentőségét – amit a fentiekben próbáltunk röviden vázolni – az etnográfus Kós Károly a következőképpen foglalta össze: „A néprajz történetében Herrmann-nak jól meghatározható, fontos helye van. Tevékenysége szerves részét képezi e tudomány önállósulásának, és az a tény, hogy a magyar néprajznak Erdélyben is új fejezete nyílt, nagy részt neki tulajdonítható. (...) Herrmann az első magyar tudós, aki kizárólag etnográfusnak vallotta magát, s aki aztán minden erejét a néprajznak más tudományok gyámkodása alóli felszabadítására és a néprajzi munka megszervezésére fordította, megteremtve a korszerű néprajzkutatás feltételeit. Ezt következetes tervszerű tevékenységével éri el, így az első néprajzos csoport összehozásával, amellyel megszervezheti a Néprajzi Társaságot, a kutatómunka kezdeményezésével, inspirálásával széles arcvonalon, az első szakfolyóiratok megindításával a kutatási eredmények közlésére és megvitatására, a néprajz műhelyeinek, a szakmúzeumoknak sürgetésével és a létrehozásukban való részvétellel, és végül az új, szakképzett etnográfusok nevelésének megkezdésével a kolozsvári egyetemen.”

Hála József

Mocsáry Lajos emlékezete

175 éve – 1826. október 26-án – született a nógrádi (ma szlovákiai) Kurtányban Mocsáry Lajos, a dualizmus korának egyik kiemelkedő politikusa. Pályafutásának jeles kutatója, Tóth Ede írja róla: „...a magyar hatalmi körök politikai útja a leghaladóbb politikai pártok által elért csúcson sem múlta felül azt a gondolati rendszert, amelyet Mocsáry alapelveiben már a XIX. század derekán kialakított”. Több mint tíz olyan tanulmányt írt, amelyeket a magyar politikai irodalom kincsesházába tartozó írásokként tarthatunk számon, azokkal együtt sok száz cikke és számos megrendítő parlamenti felszólalása hirdeti emlékét. Jászi Oszkár, a XX. század eleji hazai polgári radikalizmus vezéralakja nem holmi udvariaskodásnak szánta, midőn a már aggkorú Mocsárynak küldött levelében ezt írta: „...mélyen tisztelt Bátyám (...) a te működésed, sokunk véleménye szerint az újabb magyar történelem legeszményibb lapjai közé tartozik”. Kemény G. Gábor, a korszak egyik legavatottabb történész szakértője szerint „Mocsáry már 1860-ban, pályája kezdetén elérkezett oda, ahová Eötvös és a róla elnevezett 1868. évi nemzetiségi törvény, s a magyar uralkodó osztályoknak a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó politikusai 1918-ig sem érkeztek el”. Nem volt „eredendő nemzetiségi politikus”. Közírói, politikai tájékozódásának tárgyai között a korabeli magyar társadalom minden lényeges kérdését megtaláljuk; elméleti írásaival és alispánsága idején kifejett gyakorlati – szervező, társadalomépítő – tevékenységével egyaránt világos jelét adta: alkalmas és kész a nemzet élete egészének előbbrevitelére. Midőn azonban a hazai kormányzati politika egyre inkább az erőszakos törekvésekbe fordult, ő kitarzott a „másajkú” honfitársait is támogató elvei mellett, tevékenysége mindinkább egyetlen „témára”, a nemzetiségi kérdés kívánatos

megoldásáért vívott harcra szűkült le. Ő olyan méltányos nemzetiségi politikát kívánt megvalósítani, amely szerinte a történeti Magyarország állami egységének megőrzése mellett viszonylag messzemenő közigazgatási és kulturális nyelvi engedményekre lett volna képes. Néhány megszakítással 1861-től 1892-ig tagja volt az országgyűlésnek, politikai életművét azonban a konzervatív hatalmi körök igyekeztek „torzóvá” tenni, az általuk teremtett türelmetlen, sovíniszta közhangulat végül az aktív politikai élettől való visszavonulásra kényszerítette Mocsáryt. Élete, áldozatos küzdelme mégsem volt hiábavaló. Azoknak egyike lett, akik „a népek közötti közeledésre és kölcsönös megbecsülésre ösztönöztek, s akiknek példája lekiismeretébresztő ellentét minden gyűlölködéssel szemben”. (Kemény G. G.) Neve a nemzetek, nemzetiségek megbékélésének, baráti együttműködésének szimbóluma lett. Méltó, hogy személyéről, életharcáról illő tisztességgel megemlékezzünk.

A Mocsáryak családfájának legősibb hajtásai a korai középkorba nyúlnak vissza. Szűkebb pátriájuk a valamikori Nógrád–Heves–Borsod vármegyét magába ölelő felvidéki-Alföld-peremi táj. Genealógiájukat az 1491-ben szereplő Mocsáry Balázs füleki várnagytól vezetik le. Ennek fiai – Gergely és György – a nógrádi Bocsár faluban fekvő ősi birtok mellé Hevesben, Borsodban is adománybirtokot kapnak. Az egyre terebélyesedő, idővel felekezetiileg két ágra osztódó nemzetség tagjai között találunk számos rangos katonát, vármegyei tisztségviselőt, több országos méltóságot is, a zajló századok kiemelkedő közéleti személyiségeit. Egy Mocsáry – Rákóczi híve – Lengyelhonba menekült. Lajos édesapja, a nyelveket beszélő, világpolgár hajlamú Mocsáry Imre – nagyjából Széchenyi, Wesselényi európai „felfedező” útjával párhuzamosan – beutazta a kontinens jó részét, ismerkedett a „polgár Nyugattal”. Fia feltehetően tőle – sajnálatosan korán elhunyt édesapjától – örökölte a külföld alkotásai és mozgalmi iránti vizsgálódó szellemét. Az édesanya – Sréter Franciska – feltörekvő felvidéki középbirtokos család leánya, kiváló gazdasági érzékkel bíró, vasakarátú „nagyasszony”. Fiuk igencsak neki köszönhette lendületes vitakészségét, rendíthetetlen, célratörő elszántságát. Már ez a sajátos, történetiséget hordozó családi háttér is formálója, meghatározója lehetett Mocsáry Lajos kialakuló közéleti, politikai személyiségének, inspirálója történelmi szerepvállalásának. A felvilágosult szülők kiváló házitánítókat fogadtak gyermekeik mellé, akik nyelvekre, természet-tudományi ismeretekre is oktatták őket. (A később oly imponáns európeér műveltségre szert tett politikai magas fokú kulturáltságának gyökerei egész idáig vezethetők vissza.) A szülők örömmel tapasztalhatták, hogy áldozatvállalásukkal a fiuk esetében elérték céljukat, képességei korán kezdtek kibontakozni. Midőn az édesapa betegeskedése miatt gyakran tartózkodtak a fővárosban, Lajos fiuk rendszeresen beszámolt nekik leveleiben az otthon történtekről, annak bizonyosságául is, hogy élénk figyelemmel kísérte a körötte zajló eseményeket. Középiskolai tanulmányzáró magánvizsgáit jeles eredménnyel tette le az eperjesi gimnáziumban.

Mocsáry Lajos ifjúvá serdülésének, felnőtté válásának, de majdani hivatására való felkészülésének első jelentős időszaka is – szinte egybeesett: egyetemi évei a pesti bölcsészkaron 1841-től 1846-ig. Ismerkedett a városi-polgári életmóddal, szülei ügyeinek fővárosi „bonyolítójaként” tárgyalt túlnyomórészt polgárokkal: iparosokkal, kereskedőkkel, ügyvédekkel, tanárokkal. Ugyanakkor a városi életet élő, polgárosodó rokoni főnemesi-nemesi famíliákkal is kapcsolatai teremtdtek. Ezenközben ő maga is a polgári átalakulást pártoló, a polgári életmódot igenlő emberré formálódott. E folyamatnak szinte csak a végső „eredményét” tudjuk megállapítani, mivel mind akkori leveleiben, feljegyzéseiben, mind későbbi visszaemlékezéseiben került, hogy mintegy „tudósítást” közöljön arról, vajon személyiségének fejlődése mint fordult az akkortájt már határozottan kialakulni kezdő végső irányába. Mindössze az – olykor szinte Kossuth oratori stílusát közelítő – későbbi politikai szónok „oroszlánkörmeinek” mutatkozása egyik emlékét őrizte meg egy, a szüleinek írott leveleiben található kis „epizód-kép”: „A philológiából a decan tanító (...) felszólítja a hallgatóságot, a' ki bízik magában, mondja el ezt 's ezt. Én felálltam 's úgy peroráltam neki, hogy ezt mondá: Éljen az úr”. Bár csak később fogalmazták meg személyiségének elemzői, már ekkor is kezdtek előtűnni ilyen vonásai: Őszintén tisztelte a valódi nagyságot, de nehezen szenvedte a „dölyfös középszerűséget”, azokat becsülte, akik „mindenben igazságos meggyőződésüket követik” és „nem úsznak az árral”. Józsan bíráló különösen „puritán” s „acélszilárdságú jellemét”, rendíthetetlen elvhűségét emlegették.

A pesti egyetemen emberi minősége fejlődésében, de már politikai személyisége alakulásában is erőteljes hatásokat kaphatott tanáraitól. Históriaát Horvát Istvánnál hallgatott, akinek a

polgári átalakulást vezető fiatal politikus-nemzedék nevelésében különösen nagy szerepe volt. Az ő tanítványaként oly neves közéleti személyiségekké vált férfiak nyomdokába lépett, mint Vörösmarty, Eötvös József, Szalay László, Vasvári Pál... Felvetődik a kérdés: vajon mikor, hogyan, milyen hatás-ráhatás nyomán kezdett kialakulni az ifjú Mocsárynak a nemzeti-ségek sorsa iránti különleges érdeklődése, az irányukban áldozatosan kimutatott – a korszakban egyre kevésbé közkeletű – „tágszívűsége”, vállalt-vallott pártfogó indulata, amely végül közéleti-politikai szemléletének, törekvéseinek vezérmotívumává lett? Kemény G. Gábor feltetelezése szerint az akkoriban népszerű „népköltő”-vel, Lisznyai Kálmánnal való barátkozása során szerzett volna tudomást „Pest nem magyar íróiról, általában a nemzetiségi irodalomról”. Lisznyai jól ismerte Ignatovit'-ot, aki már az idő tájt is írogatott a pesti szerb lapba, majd később annak szerkesztője is lett. Lehet, hogy valóban e baráti közvetítéssel is birtokába jutott Mocsáry olyan, a figyelmét különösen felkeltő irodalmi-kulturális jellegű értesüléseknek, amelyek a pest-budai nemzetiségi irodalommal, kulturális élettel kapcsolatos elmélyültebb tájékozottság megszerzésére ösztönözték. (Lisznyai egyébként ismerte Petőfit is, alkalomadtán ő is egyengethette volna barátja útját a nagyálmú ifjú reformnemzedékhez való csatlakozásban.) A hatás-ráhatás tekintetében azonban felkelti figyelmünket még egy másik életrajzíró közlése is. Tóth Ede írja a Pesten tanuló Mocsáryról: „A második pesti diákévében fokozott érdeklődéssel fordult a történelem és irodalom felé. Történelmet és esztétikát hallgat rendkívüli tárgyként Schediustól.” Vajon mi indíthatta az ifjú Mocsáryt a tulajdonképpeni tudományzakához szorosan hozzá nem tartozó tanulmányok felé fokozott érdeklődéssel való odafordulásra, de ezen túl, még inkább: mi készítette arra, hogy éppen Schedius professzor „tanait” igyekezzen ismeretkörébe fogadni?

E kérdések hasznát ígérő megfejtésében segíthet, ha tisztázzuk – ki volt Schedius Lajos. Az a német nyelvű kultúra, amely a XVIII–XIX. század fordulóján az akkori, még döntően német lakosságú Pest–Budán virágzott, olyan különös vonásokat is mutatott, amelyek élesen elválasztották azt Bécs és Németország „anyakultúrájától”. Az akkori Magyarország német anyanyelvű polgárai Pest–Budán, vagy egyáltalán az országban, ha tollat vettek a kezükbe, egyfajta „magyarországi” (hungarus, ungarländisch, uhorsky) patriotizmus vallói voltak, a többi német nyelvterületre, mint idegenre, külföldre tekintettek. A pest-budai és általában a magyarországi német polgárságnak ez a szemlélete, s azon alapuló sajátos magatartása, törekvése egyik legtipikusabb képviselője volt Schedius Lajos, 1782-től a pesti egyetem esztétika és filozófia professzora. „Zeitschrift von und für Ungern” – jellegzetes, sokatmondó – címmel német nyelvű folyóiratot alapított Pesten, a magyarországi patriotizmus ápolása céljából. Megkülönböztetés nélkül propagálta az egy állam keretében élő valamennyi nép kultúráját: Tevékenyen részt vett a magyar nemzeti öntudatosodás legfontosabb tudományos és irodalmi folyóiratának, a Tudományos Gyűjtemény-nek megalapításában is. Sziklay László, a kelet-közép-európai összehasonlító irodalomtörténet-írás jeles művelője, megkülönböztetett figyelmet szentel Schedius személyének. Szomszédainkról című könyvében ezt írja róla: „...nyomon tudta követni a többi itt élő nemzetiség öntudatosodását és ezzel kapcsolatos kulturális törekvéseit (...), helyeselte ezeket a törekvéseket, egységben tudta őket látni”. Becsülte, pártfogolta mindegyiket. A Schedius-tanítvány Mocsárynak volt módja ismerkedni ezen emelkedett, példás szemlélettel és társadalmi gyakorlattal, akár indítást is kaphatott a saját, hasonló szemléletének magatartásának kialakítására. Tény, hogy alig egy évtized múltán már ő hirdette fennen a Kárpát-haza népeinek „sorsközösségi testvériségét”, hogy „együl tekintsük magunkat” másjarkú honfitársainkkal is.

Diáksága véget ért. Hozzáérlelődött a „nagy időkhoz”. Egyenes útja nyílt volna akár a „márciusi ifjak”, Petőfiék Pilvax-beli asztalához. Másként történt...

A már évekkal előbb jelentkező izületi lábbajának elhatalmasodása miatt 1846 őszén a sziléziai Freywaldauba kénytelen „letelepedni”, a szomszéd gräfenbergi gyógyfürdőben való, majd három és fél évig tartó kezelésre. Így – szíve kimondhatatlan keserűségére – a betegágy és a fürdőház foglyaként csak távoli szemlélője lehetett a haza védelméért folyó hősi küzdelemnek. Életének e „fekete esztendeit” is felhasználta azonban önmaga „továbbfejlesztésére”, angolul tanult, német és francia nyelvismereteit mélyítette-szélesítette. S történelmi tapasztalatokat gyűjtött. Gyógyhelye ugyanis a Habsburg Birodalom legfelkapottabb fürdőhelyeinek egyike is volt. Az itt nagy számban megforduló nemzetközi közönséggel érintkezve, alkalomadtán termékeny véleménycsere is lehetősége nyílt. Számára „külföld” volt ez a hely,

módot kínált arra, hogy a patrióta magyar innen egy kissé „kívülről” nézhessen hazájára, olyan tapasztalatokban részesülhessen, amelyek csak így – „odakint” – nyerhetők. Már ekkor, itt megfogant az az igény, hogy népe sorsát, jövőjét az egyetemes emberi fejlődéshez mérje, s fellépjen mindenfajta „nemzeti” önelégültség, az oktanul gőgös elzárkózás ellen. Innen érthető az is, hogy a pályafutása kezdetén (1858-ban!) kiadott Nemzetiség című művében – a minket, késői utódokat most oly közletről érintő „Európa-haza” fogalom felmerülését megsejtve-megjósolva ezt írja: „...tegyük magunkat otthonossá nagyobb értelemben vett hazánkban, Európában...” Szellemi-politikai eszmeköri továbbfejlődésében segítette itt még két újonnan teremtődött baráti kapcsolata is. Az egyik a kor kiváló magyar tudósával, a gyógyulást szintén itt kereső Reguly Antallal való megismerkedése során jött létre. Az „extra Hungariam non est vita...” szemléletet oly fenn, „harciasan” hangoztató hazafiak országából érkezett Mocsáryra mély benyomást tett a haza határain túlra, nemzetközi, más nemzeti értékekre és érdekekre is „kitekinteni” képes neves férfi emelkedett szemlélete. Sajátos pillanata lehetett Mocsáry Lajos személyiség-fejlődésének, eszmeköri tájékozódásának, midőn Regulynak írt levelében ezt a mondatot vetette papírra: „Ön – boldog – a hont, s még annál is többet, az emberiséget szolgálja...” Hasonlóan erőteljes benyomást keltő élmény volt számára az 1848 szeptemberének hazai politikai viharában a „nemzeti küzdőtérrel” lesodródott Wesselényi Miklóssal kialakult közelebbi ismeretsége is. Wesselényi felesége szülőföldjén, a Mocsáryt „vendégelő” Freywaldauban talált menedéket. A két férfiú több mint egy esztendőn át egymás közvetlen közelében élt, „politikai rokonlelkek” lévén érdemleges eszmecseréket is folytathattak, aminek Mocsáry Lajos politikusi személyisége végső kifomálódásában fontos szerepe lehetett. E baráti-családi kapcsolatnak azonban másik következménye is lett: az időközben elhunyt Wesselényi özvegyét, Lux Annát Mocsáry feleségül vette. A következő években – már itthon – 1851-től az Eger közelében lévő Andornakon, illetve Kurtányban éltek a vidéki magyar nemesi családok megszokott életét. Nem sokáig... Mocsáryban feltámadt a többre vágyás, a közéleti szereplés-alkotás indulata s – szinte egyik napról a másikra – „teljes fegyverzetben” kilépett a közírói tevékenység, majd a politikai harcok küzdőterére. Már első művével (A magyar társasélet, 1855) országos sikert arat. „A jövő a demokráciáé” – jelenti ki írásában, sokakban nem csekély megütöztetést keltve. A Nemzetiség című röpiratában – politikai szakíróink közül elsőként – annak is bizonyosságát adja, hogy ekkorra már eljutott a „magyarországi nemzetek” létének elismerése gondolatához. Fölveti a közösen megélt múlt és a csak együtt elérhető jobb jövő népeinket egymáshoz közelítő-kötő voltának eszméjét: „Ezer éve együtt lakjuk a földet. Tudnánk-e felmutatni valami tettet, amelyre azt mondhatnók: ezt magyarok tették, ezt szlávok vitték végbe, nem közös erővel történt-e minden?” Azt ajánlja tehát, hogy „együl tekintsük magunkat s közösül nézzük mindazt, ami birtokunk múltban és jelenben.” Mintegy prófétai szóval figyelmezteti a haza gondolkodó főit: „A legtökéletesebb analógia létezik a mi nemzeti ébredésünk s a másajkúak nemzeti ébredése között”, egyben lekéri köti honfitársainak: „az egyes népek szabadságának legfőbb garanciája más népek szabadsága – az általános szabadság”. A Program a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában címmel megjelent röpiratában kijelenti: „A hazánkbeli nemzetiségeknek teljes emancipációja elkerülhetetlen.” Ebből viszont szerinte az következik, hogy „a mi politikai érettségünk próbaköve” éppen a nemzetiségi kérdés kezelése lesz. Az e felismerésekből eredő gyakorlati feladatok megoldásához programot ajánl: a kormányzati és a közigazgatási nyelv legyen „valamennyi a hazában élő nyelv”, állítsanak külön iskolákat minden nemzetiség számára, az állami főbb tanintézetekben szervezzenek egyenjogú nemzetiségi tanszékeket. (Egy későbbi írásában külön szerb egyetem Újvidéken való felállítását javasolta.) Mocsáry parlamenti képviselőként elmondott beszédei, felszólalásai sem voltak kevésbé meggondolkozatóak. Már bemutatkozó megnyilatkozásából kitűnt, hogy a Habsburgokkal való kiegyezés helyett, a nemzetiségekkel történő megegyezés híve, s a többségi állásponttal szemben méltányosnak és szükségesnek tartja a kérdés szabad és sokoldalú megvitatását. Átmenetileg – taktikai megfontolásból – közigazgatási feladatot is vállalt, a borsodi alispánságot. E minőségében sokat tett 1848–1849 hagyományainak ébrentartásáért. Megyéje és Miskolc város életének fejlesztése érdekében kifejtett igen sikeres szervező tevékenységével országos elismerést váltott ki. Mind szélesebb körű figyelmet keltő írásaival is egyre növekvő népszerűsége telt szerre. Nem kis mértékben ennek is köszönhető, hogy a „hírös város”, Kecskemét választói – nagy tisztelettel övezett polgármesterük, Kada Elek ajánlására – a „jeles Mocsáryt” fogadták képviselő-

jűknek. Ennek viszont országos hatása is lett: nagyban elősegítette a határozott nemzeti politikát követelő képviselők csatlakozását a Függetlenségi és 48-as Párt szervezését előkészítő csoportosuláshoz. Az 1874 májusában megalakult radikális ellenzéki tömörülés vezére, elnöke – Mocsáry lett, tíz éven át az is maradt. Immár országos vezető személyiségként.

A konzervatív kormányzati körökben természetesen nem nézték jó szemmel a Mocsáry vezérelte ellenzék országos előretörését, igyekeztek megszilárdítani az időközben (1867-ben) a Habsburg hatalommal létrehozott „kiegyezést”, s ennek alapján rátértek a nemzetiségekkel kapcsolatos asszimilációs politikájuk „erőteljesebb” módszereinek alkalmazására. Mocsáry szembeszállt ezzel az áramlattal. Nekünk – hirdette – létérdekünk, hogy „európai szomszéd-sági helyzetünk” józan mérlegelése alapján „állandó és szoros szövetségi viszonyban” legyünk a szomszéd népekkel, velük pedig éppen a nemzetiségeink jelentik az „összekötő kapcsokat”. Annak, hogy az összlakosságnak legfeljebb 51 százalékát kitevő magyarság a népességünk „másajkú” felét (a 30 milliós magyar „birodalom” megteremtésének naiv és hamis ábrándjától megszédítve) magába akarja olvasztani – aligha lehet más és több következménye, mint „a nemzetiségek alarmirozása”. Az, hogy gyűlöletet csepegtetünk „a vérg sértett keblekbe”, tápot adunk a nemzetközi méreteket öltő magyarellenés propaganda-hadjárat tudatos torzításának, tönkretesszük népünk jó hírét a nagyvilág előtt. Öngyilkos politikának bélyegzi azt, amely „homlokállást” akar fölvenni Béccsel és a nemzetiségekkel egyaránt, két malomkő közé helyezvén ezzel a maroknyi magyarságot.

A korabeli Magyarország nemzetiségeinek politikai-szemleli vezetői – akikkel Mocsárynak ekkorra már szoros közéleti, baráti kapcsolatai alakultak ki – lelkesen üdvözölték a politikai számukra ígértesnek tűnő megnyilatkozásait. („Románok! – írta egy nemzetiségi lap – Zárjátok mélyen szívetekbe Mocsáry Lajost!”) Felfigyelt fellépéseire a külföld is: varsói hetilap, párizsi nemzetiségi szemle – a horvát, szerb, cseh és szlovák sajtómegnyilatkozásokat visszhangozva – „Európa színe előtt” méltatta „Magyarország egyetlen igaz emberének” érdemeit. A magyar kormányzat illetékesei számára azonban mintegy fenyegető „jeladás” volt Mocsáry „nemzetébresztő” szavának egyre növekvő hazai és külföldi népszerűsége, erősödő visszhangja: keményen elhatározták, hogy mihamarabb „kiiktatják” őt a politikai életből. Nem ment ez azért olyan „simán”. Kecskeméten, illetve Kiskunhalason Mocsáry mandátumának megújítását a kormány taktikai manipulációkkal megakadályozta, viszont Újvidéken az „egyesült szerb–német–magyar ellenzék” tábora jelölte képviselőjének. Az odalátogató Mocsáryt vagy haterzer főnyi ünneplő közönség fátylas menettel fogadta, oly kitörő lelkesedéssel és ünnepélyességgel, mint magyar politikust addig még soha. Mocsáry cirill betűkkel kihírdzett neve zászlókon lobogott. Megválasztását a kormány meghiúsította ugyan, de a századforduló kiváló szerb közéleti személyisége, Veljko Petrovit' majd évtizedek múltán írt visszaemlékezéseiben a „nagyemlékezetű” horvátok-szerbek neve mellé (Rákóczié és Kossuthé után) Mocsáryét is odaírta azoknak sorában, akik „véreinkben (...) ébresztgették a népi ösztartozások tudatát...”

Mocsáry Lajos politikai pályafutásának utolsó, „záró felvonása” is figyelmet érdemlő kapcsolattörténeti emlékmozzanattá lett. A sikertelen újvidéki kísérlet után az ország akkori legnagyobb lélekszámú, döntősen románokat magában foglaló karánsebesi választókerület képviselőjére kérték fel. Fővárosi szállásán számos rangos személyiség köszöntését is tolmácsoló, népes román küldöttség kereste meg, több ezernyi aláírást tartalmazó díszalbum átadásával. Megrendítő, nem csupán a magyar történelem, de – mondhatni – az egész Kelet-Közép-Európa történetének is egyik emlékezetre méltó pillanata volt ez. Mocsáry elhangzó igenje azt jelentette, hogy egy „törzsökös” magyar személyiség vette fel egy hazai nemzetiség gondját, ügyét. Az adott hazai magyar és az általános európai politikai élet hatalmi körülményei között nyilvánvalóan csak gesztusértékű „akció” lehetett ez a vállalás, mégis a táj egymásrautaltságukban együvé tartozó kis népei sorsát, érdekeit tekintve előre mutató, szimbolikus jelenségnek tarthatjuk. Mocsáryt a karánsebesi mandátuma lejártával azonban a hivatalos hatalom birtokosai végképp kiiktatták a politikai élet résztvevőinek sorából. Az általa alapított, de időközben a kormányzat által semlegesített, immár csak állenzékieknek tekinthető párt eredeti programjának hátat fordítva megtagadta valahai vezérért. Mocsáry tevékenysége leszűkült a publicisztikai, irodalmi tevékenységre. Önkéntes száműzetésbe vonulva még sokáig kiterjedt levelezést folytatott hazai magyar és nemzetiségi, valamint külföldi „elvbárátaival”, néha-néha andornaki udvarházában fogadta egy-egy „politikai vendéget”. 1888-tól munkatársa volt a

L'Autriche Slave et Roumaine című párizsi nemzetközi szemlének, a *Corresponde Russe* véleményét kért tőle, a *Mercure de France* cikkét közölte. A *Le Courrier Européen* munkatársa is volt 1907 és 1909 között. Némely kutató feltételezése szerint német és angol sajtóorgánumokban is megjelentek írásai. Nevét, munkássága emlékezetét azonban a más meggyőződésű politikai vezérek kitörölték a nemzet tudatából.

Mocsárynak – „rettenetesen igaza lett...” Az általa kárhoztatott lármás magyarkodás asszimilációs politikájának nagyobb volt a füstje mint a lángja, mit sem tudott változtatni a magyarság Duna-völgyi számarányán. Ellenben – Mocsáry tragikusán bevált jóslata szerint – valóban „alarmírozta” a nemzetiségeket, gyűlöletet csepegtetett a „vérig sértett keblekbe”, rontotta nemzetünk jó hírét a világ előtt. Vajon mindössze a bevált jóslat szomorú elégtétele lenne Mocsáry Lajos hiábavalónak tűnő küzdelme történelmi eredménye? Korántsem. Harcának volt egy olyan, alapvetően jellemző „vezérmotívuma”, mely őt azon szemlélet és törekvés legkiválóbb képviselői közé sorolja, akik a mindenkori negatív-konzervatív erők ellenében igyekeztek a nemzet oltalmára „végmozgalmat” teremteni. Ebben a sajátos történelmi folyamatban szemlélve tudjuk őt igazán megérteni, kellőképpen értékelni.

Gombos Gyula Tükörcserepek című cikkgyűjteményes kötetében írja: „A Közép-Európában élő kislepekek ezer évig éltek egymás mellett s ősi életformájukban a fölöttük változó határok alatt. Lenn, a népi élet mélyvízeiben ezek között a népek között mindig megvolt az átjárás. Ilyen mélyvízi úszással jött közénk Petőfi, így jött Táncsics, így jött Zrínyi és Hunyadi.” De mi zajlott – fent?

Németh László beszél arról, hogy az évszázadok során kialakult olasz, délszláv, magyar, lengyel, cseh és román kapcsolatok mintegy „keleti Golf-áram”-ként melegítették a kelet-európai kis népek életét, egyazon „szellemi vérkeringésbe” kötötték be őket. „Nyelv, népköltészet, történelem milliő erecskéin folytatták belénk a környező életet.” A szinte „közös nagyházának” tekintett térségben „összetorkollott”, „egymásba ékelődött” népeknek voltak ugyan „nemzeti” határaik egymás felé, de ezek a határok nyitottak voltak, „áteresztő” jellegűek lévén, a „szellemi ozmózis” folyamatait valóban engedték érvényesülni. E harmonikus együttélést – a mintegy „egymásban élés”-t – „a térbe besugárzó Habsburg-politika pusztíttása” rontotta meg. Bécs „tilalmával és varázsával” maga felé terelte a táj népeit, majd elzárta őket egymástól. Megszakadt köztük az életüket addig kölcsönösen gazdagító értékcsere-folyamat, amely mindaddig oly hathatósan táplálta a kelet-közép-európai kis népek egybefonódott életét. „A fajták határán a császári tiszt után a közöny és a bizalmatlanság, majd a gyűlölet lett az ör. Végül a két Zrínyi népe mint Jellasics és Kossuth népe állt szemben egymással (...) a szerb és a magyar Sabácnál egymás hazug fantomjának ugrott neki...”

Denke Gergely

Egan Ede, a rutén nép oltalmazója

Száz esztendővel ezelőtt, 1901. szeptember 20-án hunyt el tragikus körülmények között borostyánkői Egan Ede, a magyar kormányzat által 1897-ben – az Északkeleti-Felvidéken a rutén (ruszin) nép szociális felemelésére – indított gazdasági program megalapozója. Miniszteri biztosként mindössze négy évig – haláláig – vezette a Földművelésügyi Minisztérium Munkács székhellyel megszervezett hegyvidéki kirendeltségét, amely rövid idő alatt jelentős gazdasági eredményeket ért el. A korabeli magyar kormányzat „hegyvidéki akciójáról” és abban Egan Ede munkásságáról kevés szó esett az elmúlt évtizedek történetírásában – s ha igen, akkor is többnyire lelkisínylően –, pedig tevékenysége méltó nemzetünk emlékezetére.

A jeles agrárpolitikus, Egan Ede százötven évvel ezelőtt, 1851. július 3-án született a horvátországi Csáktornyan. Eredeti családi neve O'Egan, édesanyja *Julie Koch*, édesapja Edward (1815–1880), aki az egyik legelőkelőbb írországi familia sarjaként az angol hatóságok elől menekülve került hazánkba. Egyes források – helytelenül – angol vagy skót származásának írják. Pedig ír volt, ezt Egan Ede Budapesten élő unokája, *Egan Ede* (1928–) személyes közlése is megerősítette. Eganról – nevét téve címül – *Ady Endre* verset írt, amely 1900-ban jelent meg, és a költő is „ír-született”-nek említi.